

DISKUSSIONSBETRAG ZUM REFERAT F. MICHALKS

RUDOLF RŮŽIČKA (Leipzig)

Die bilinguistische Situation im sorbischen Sprachgebiet ist heute eins der wichtigsten Experimentierfelder für die Erforschung lehnsyntaktischer Beziehungen. Dr. Michalk hat in überzeugender Weise in seinem Referat die Einwirkung des Deutschen auf das Sorbische in einem der wichtigsten Bereiche der Lehnsyntax, in der Wortstellung, nachgewiesen. Die beachtliche Verstärkung der Endstellung des finiten Verbs erklärt Dr. Michalk mit Recht aus der verbindlichen Endstellung des finiten Verbs im deutschen Nebensatz. Auch die Stellung des finiten Verbs im Hauptsatz wird von diesem Einfluss betroffen, so dass auch in den sorbischen Hauptsätzen die Endstellung des finiten Verbs verstärkt wird und sogar dort auftritt, wo sie im Deutschen selbst nicht auftreten kann. Diese Überlegenheit der Endstellung des finiten Verbs im Hauptsatz gegenüber der deutschen Sprache, die ursprünglich den Anlass zur Änderung der Wortstellung gab, hat noch einen anderen Grund: im Deutschen besteht ein fester Strukturtyp der Wortstellung im Hauptsatz, nämlich die Reihenfolge Adverbialbestimmung (oder Objekt) — finites Verb — Subjekt. Dieser Typ verhindert Endstellung des finiten Verbs (z. B. Heute kommt mein Bruder). Im Sorbischen besteht dieser Typ nicht, so dass auch bei vorangestelltem Adverb (Adverbialbestimmung, Objekt) die Endstellung des finiten Verbs möglich ist. Dadurch tritt die Endstellung des finiten Verbs gegenüber dem Deutschen noch stärker hervor.

K POSTAVENÍ SLOVESA V LUŽICKÉ SRBŠTINĚ

MILAN JELÍNEK (Brno)

S opravdovým zájmem jsem vyslechl referát Fr. Michalka o koncovém postavení verba finita v lužickosrbšské větě. Teorie, kterou vyslovil, je zajisté výsledkem hlubokých úvah autorových, a proto si zaslouhuje pozornosti. Chtěl bych však k ní připojit několik poznámek z hlediska bohemistického a uvést tak tento zvláštní lužickosrbšský slovosledný jev do širších, západoslovanských souvislostí.

Pozice přísudkového slovesa ve větě všech slovanských jazyků je velmi důležitá, neboť určitý slovesný tvar plní obvykle spojovací funkci mezi větňou částí východiskovou (základovou) a jádrovou. Tato přechodová funkce předurčuje přísudkové sloveso k středovému postavení. Nechci tím ovšem říci, že určité sloveso tvoří za všech okolností hranici mezi východiskem a jádrem sdělení. Jiní činitelé někdy

působí na to, že se do pozice před slovesem dostává i některý člen jádrové části sdělení. Základní postavení přísudkového slovesa je však přece jenom středové, pokud ovšem sloveso není vlastním jádrem sdělení. Příklady není třeba uvádět, poskytuje je v neomezeném množství jakýkoli slovanský text.

Přesune-li se přísudkové sloveso bez kontextového zdůvodnění do koncové pozice, dostává se jeho postavení do rozporu s kontextovou funkcí. Takové slovosledné schéma znamená vítězství principu slovnědruhového nad aktuálním (kontextovým). O postavení slovesa totiž rozhoduje jeho slovnědruhá povaha, nikoli aktuální rozvržení větných členů. Tato tendence převládla podle sdělení kol. Michałka v lužické srbštině a referent to vysvětluje německým vlivem. Nelze pochybovat o tom, že němčina tu měla značný vliv. Oba jazyky žily po mnohá století vedle sebe a lužicko-srbská inteligence, která se především podílela na ustálení spisovných lužicko-srbských jazyků, byla dvojjazyčná. Byly zde tedy předpoklady pro převzetí německého slovosledného schématu. Ale němčina neklade určité sloveso na konec věty vždy, nýbrž jen ve větách podřízených. Tím se liší slovosled lužicko-srbský od německého. Referent vysvětluje rozdíl tak, že se v lužické srbštině zrušil slovosledný protiklad mezi větou hlavní a vedlejší a že ve všech větách často vítězí koncová pozice slovesa. Takový výklad je sice možný — a referent pro něj uvádí některé dosti závažné důvody —, ale není zcela přesvědčivý.

Snad pomůže řešit slovoslednou otázku spisovné lužické srbštiny vývoj slovosledu ve spisovné češtině. Jak je známo, v kulturní češtině doby humanistické se vytvořilo schéma s koncovým postavením slovesa ve větách hlavních i vedlejších. Zřejmě tu šlo o působení latiny, neboť latinský vliv zasáhl nejen jevy slovosledné (postavení určitého slovesa, antepozici neshodného přívlastku, postpozici zájmenného přívlastku, hyperbaton), nýbrž i jiné jevy syntaktické (slovesné vazby, absolutní vazby, pasívní konstrukce, větně vztahné prostředky, některé spojky). Spisovná čeština doby obrozenské navázala na polatinštěný slovosled humanistický a množstvím literární produkce ho ještě více utvrdila. Obrozenským autorům vyhovovala jeho knižní povaha, neboť přispívala k stylovému odlišení jazyka psaného od mluvené obecné češtiny. Proto se tento neslovanský slovosled v obrozenské češtině dlouho držel a začal ustupovat teprve od čtyřicátých let 19. stol. Ale ještě v letech šedesátých a sedmdesátých se s ním setkáváme jako se slovosledným schématem přežitkovým, které dodává jazykovému projevu knižního až slavnostního zabarvení. Vliv němčiny se v obrozenské češtině projevoval jen větší frekvencí koncové pozice slovesa ve větách vedlejších proti větám hlavním, tedy jen posilováním tendence již existující v jednom ze dvou základních větných typů.

Je otázka, zdali nelze podobný vývoj předpokládat i v lužické srbštině, ovšem s tím rozdílem, že se tu slovosledné schéma s koncovou pozicí slovesa uchovalo. Není možno předem vyloučit ani vliv český, máme přece o vzájemných stycích česko-lužických mnoho dokladů. Tuto otázku však bude třeba řešit prozkoumáním historického materiálu.